

## Designing Strategies and Challenges of Entrepreneurship Education Model in the Junior High School in Iran with a Synthesis

Leila Heshmatifar\*  
MohamadJavad Liaghatdar\*\*  
Ahmad Abedi\*\*\*

### Introduction

The present study aims to combine the extensive literature on entrepreneurship education in junior high school to provide an integrated framework for presenting strategies and challenges of entrepreneurship education.

### Method

This research is applied in terms of purpose and has been done with a synthesis qualitative method. The statistical population of all studies conducted in the period (2003-2020) and conducting semi-structured interviews with experts in the field of entrepreneurship education in Is Iran. Therefore, 1500 researches in the field of the subject were evaluated and finally 122 articles were purposefully selected and in the second step, 22 people were interviewed until the theoretical saturation was reached. By analyzing the content and composition of the relevant literature and implementing the interviews conducted, by open, pivotal, and selective coding methods, a total of 700 concept codes, 128 categories, and 9 key categories were selected during the search and systematic process.

### Results

The results of the analysis showed that the most important key categories identified in the challenges section include, lack of necessary prerequisites for entrepreneurship training, structural challenge of the education system, challenge of implementing entrepreneurship training, output challenge and

---

\* Ph.D, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

\*\* Professor, University of Isfahan, Isfahan, Iran. *Corresponding Author:* [JAVAD@ui.ac.ir](mailto:JAVAD@ui.ac.ir)

\*\*\* Assistant Professor, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

final evaluation and key categories in the section. Its strategies include the way for education with an entrepreneurial approach, designing and developing an educational program with an entrepreneurial approach, integrating national and international education strategies with an entrepreneurial approach, changing the approach of regular schools to schools with an entrepreneurial education approach, synchronizing and externalizing activities has been entrepreneurial.

### **Discussion**

Finally, using the obtained information, a model was presented to explain and compile a comprehensive model of entrepreneurship education for the junior high school. Finally, a model of challenges and strategies for entrepreneurial education was presented.

**Keywords:** Challenge, Strategy, Entrepreneurship Education, Junior high school.

---

**Author Contributions:** Dr. Mohamad Javad Liaghatdar was responsible for leading the overall research process. Dr. Leila Heshmatifar was responsible for research plan design, data collection and analysis and all authors discussed the results, reviewed and approved the final version of the manuscript.

**Acknowledgments:** The authors thank all dear teachers who have helped us in this research.

**Conflicts of interest:** The authors declare there is no conflict of interest in this article.

**Funding:** This research is not sponsored by any institution and all costs have been borne by the authors

---

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۰۶/۰۹  
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۰۶/۲۹

مجله‌ی علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز  
پاییز و زمستان ۱۴۰۱، دوره‌ی ششم، سال ۲۹  
شماره‌ی ۲، صص: ۸۴-۶۳

مقاله پژوهشی

## ارائه الگوی راهبردها و چالش‌های آموزش کارآفرینی در دوره اول متوسطه در ایران با رویکرد فراترکیب

لیلا حشمتی فر\*

محمدجواد لیاقت‌دار\*\*

احمد عابدی\*\*\*

### چکیده

پژوهش حاضر با هدف ترکیب ادبیات گسترده در مورد آموزش کارآفرینی در دوره اول متوسطه صورت گرفته است تا چارچوبی یکپارچه جهت الگوی راهبردها و چالش‌های آموزش کارآفرینی ارائه نماید. این پژوهش از نظر هدف کاربردی است و با روش کیفی فراترکیب انجام شده است و جامعه آماری کلیه مطالعات انجام شده در بازه زمانی (۲۰۰۳-۲۰۲۰) و انجام مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با افراد متخصص و صاحب‌نظر در زمینه آموزش کارآفرینی در ایران می‌باشد. از این رو، ۱۵۰۰ پژوهش در زمینه موضوع مورد نظر ارزیابی و در نهایت ۱۲۲ مقاله به صورت هدفمند انتخاب گردید و در گام دوم با ۲۲ نفر از افراد تا رسیدن به اشباع نظری مصاحبه انجام شد. با تحلیل محتوا و ترکیب ادبیات مربوطه و پیاده‌سازی مصاحبه‌های انجام شده، با روش کدگذاری باز، محوری، و انتخابی، در مجموع ۷۰۰ کد مفهوم، ۱۲۸ مقوله محوری و ۹ مقوله کلیدی طی فرآیند جستجو و ترکیب نظام‌مند انتخاب و مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج تحلیل نشان داد مهم‌ترین مقوله‌های کلیدی شناسایی شده در بخش چالش‌ها شامل، عدم پیش‌نیازهای لازم آموزش کارآفرینی، چالش ساختاری سیستم آموزشی، چالش اجرای آموزش کارآفرینی، چالش خروجی و ارزیابی نهایی و مقوله‌های کلیدی در بخش راهبردهای آن شامل، بسترسازی آموزش با رویکرد کارآفرینی، طراحی و تدوین برنامه آموزشی با رویکرد کارآفرینی، تلفیق و ادغام راهبردهای ملی و بین‌المللی آموزش با رویکرد کارآفرینی، تغییر رویکرد مدارس عادی به مدارس با رویکرد آموزش کارآفرینی، همگام‌سازی و برون‌سازی فعالیت‌های کارآفرینانه بوده است. در نهایت

\* دکتری برنامه ریزی درسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

\*\* استاد تمام، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول)

\*\*\* دانشیار، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

JAVAD@ui.ac.ir

با استفاده از اطلاعات به دست آمده، الگویی ارائه شد تا بدین وسیله الگوی جامع آموزش کارآفرینی ویژه دوره اول متوسطه تبیین و تدوین شود. در نهایت الگویی چالش‌ها و راهبردهای آموزش کارآفرین ارائه شد.

**واژه‌های کلیدی:** چالش، راهبرد، آموزش کارآفرینی، دوره اول متوسطه

### مقدمه

برنامه‌های آموزش کارآفرینی در طول بیست سال گذشته به سرعت در حال افزایش است (World Bank, 2013) و مزایای این برنامه‌ها توجه بسیاری از کشورها را برای پیاده‌سازی آنها جلب کرده است (Euroup Union, 2016). در دهه گذشته توجه به مقوله کارآفرینی در ایران شتاب روزافزونی داشته است. به طوری که آموزش و پرورش و بسیاری از مؤسسات خصوصی به طور گسترده اقداماتی در این راستا انجام داده‌اند (Kashef, 2019). از این رو، نمی‌توان، کارآفرینی را امری جدا و منفک از آموزش و پرورش دانست، بلکه پیوندی ناگسسته با آن دارد (Radulescu, Fedajev, Sinisi & Iacob, 2018). آموزش و پرورش به عنوان بزرگترین سازمان متولی تربیت نسل آینده و نیروی انسانی بازارکار با ارائه آموزش‌های لازم در زمان مناسب علاوه بر انتقال اطلاعات و مفاهیم کارآفرینی به دانش‌آموزان، زمینه رشد بسیاری از خصوصیات و مهارت‌های کارآفرینی را فراهم می‌کند (Arefi, FathiVajargah & Nasaj, 2010). اما نکته حائز اهمیت و کلیدی این است که آموزش کارآفرینی از چه زمانی بایستی آغاز شود تا دانش‌آموزان آمادگی‌های لازم برایشان فراهم شود، از این رو، آموزش کارآفرینی باید یک فرآیند مستمر از دوره ابتدایی تا دبیرستان و سپس به دانشگاه باشد. اکنون کاملاً واضح است که آموزش کارآفرینی با مشکلاتی روبروست. به طور مثال، مواجه شدن آموزش کارآفرینی با مشکلات مالی (Ahmad Zamberi, 2013; Hanzel, 2014)، فقدان نیروی انسانی کارآفرین (Solis et al., 2017; Testa & Frescheri, 2015) فقدان محتوای تخصصی (Rachwal, Kurek & Bogus, 2016; Cheung, 2008) از جمله مواردی است که می‌توان به آن اشاره نمود. علاوه بر آن، یکی از مسائلی که کمتر در مدارس به آن پرداخته می‌شود، آموزش رفتار کارآفرینانه است. لذا مدارس نقش مهمی در این زمینه دارند تا در زمان پایان تحصیلات و یادگیری رفتار کارآفرینانه راه و هدف مشخصی را برای ایده‌ها و ایجاد شغل مناسب داشته باشند (Soltanianshirazi & Fekri, 2017).

اخیراً پژوهشگران کارآفرینی پیشنهاد کرده‌اند که نه تنها جنبه‌های رفتاری و شناختی کارآفرینانه کافی نیست، بلکه به یک رویکرد یکپارچه جهت تلفیق این ویژگی‌ها نیاز است (Tang, 2012). بررسی و مطالعات قبلی نشان می‌دهد که اطلاعات زیادی در خصوص اجزاء آموزش کارآفرینی یافت می‌شود، اما شناخت بسیار کمی در خصوص تمرین‌های عملی و واقعی وجود دارد (Ge & Peng, 2012; Fox, Pittaway & Uzuegbunam, 2018). گرچه پژوهش‌های بسیاری در خصوص کارآفرینی صورت گرفته است اما توجه به چالش و راهبردهای آن، کمتر مورد توجه قرار گرفته است. وجود آموزش کارآفرینی در دوره‌های مختلف تحصیلی به خصوص، در دوره اول متوسطه تا حد زیادی ناشناخته مانده است (Heshmatifar, Liaghatdar & Abedi, 2020). لزوم اهمیت چگونگی استفاده از یک آموزش جدید در بین دانش‌آموزان امری نیست که نیاز به بررسی و استفاده از تجربیات دیگران دارد تا بتوان راهی نو برای آن پیدا نمود. از همین رو، با استفاده از راهبردهای آموزش کارآفرینی مدارس در سراسر جهان می‌توان اطلاعات گسترده‌ای در این باره کسب نمود و از آنها در مسیر رشد استفاده کرد. این برنامه‌ها معمولاً تلاش کرده‌اند، تا ابعاد کاملی از آموزش کارآفرینی را ارائه دهند. از همین رو، خود را در معرض آزمایش و خطا قرار داده‌اند تا بتوانند چالش‌های نهان در آن را رفع کنند و با اکتساب راهبردهای نوین راه درستی را انتخاب کنند. در همین زمینه می‌توان به چالش جوانان (Youthsart, 2020)، رویکرد کارآفرینی در دانمارک (Moberg, 2014)، توسعه کارآفرینی در مدارس پرتغال (Pavia & Tade, 2014)، پروژه کارآفرینی در نروژ (Johanson & Schank, 2014)، برنامه آموزش کارآفرینی در برنامه درسی هنک گنگ (Cheung, 2008) اشاره نمود. وجود چنین برنامه‌هایی نمایان کننده اهمیت آموزش کارآفرینی و داشتن برنامه‌ای مدون جهت اجرای آن می‌باشد. از همین رو، پژوهشی نیاز است تا بتواند با یک بررسی فراترکیب، راهبردهای توسعه کارآفرینی را در اختیار قرار دهد.

### مروری بر پژوهش‌های انجام شده در حوزه آموزش کارآفرینی در مدارس

از آنجا که پژوهش حاضر در خصوص چالش و راهبردهای آموزش کارآفرینی در دوره اول متوسطه می‌باشد، در این بخش سعی شده است تا با اشاره به پژوهش‌های انجام شده در حوزه آموزش کارآفرینی موضوع حاضر مورد تبیین قرار گیرد. پژوهش‌هایی چون Samadi &



رسیده‌اند که معلمان و کارآفرینان چنین نوآوری‌های آموزشی تأثیر مثبتی در اقتصاد کشور دارد. Parakapas and Ziebeniene (2015) در پژوهشی نشان دادند که در لیتوانی تنها آموزش رسمی بر آموزش کارآفرینی متمرکز است، در حالی که آموزش غیر رسمی کارآفرینی، انسجام و تداوم لازم را ندارد. یافته‌های پژوهش Hassi (2016) بر این نکته تأکید دارد که دانش آموزان رده سنی ۱۱ تا ۱۲ سال به مهارت‌های خودکارآمدی و مهارت‌های غیرشناختی برای کارآفرین شدن نیازمند هستند. (Toit and Gaotlhobogwe (2018) در پژوهشی نشان داد که اگرچه فناوری دارای توانایی بالایی برای حمایت و توسعه کارآفرینی است، برنامه‌های درسی مورد بررسی شامل محتوای کارآفرینی صریح و راهنمایی‌های آموزشی برای حمایت از معلمان در این زمینه نیست. (Fox et al. (2018) به نقش بازی در آموزش کارآفرینی اشاره کرده‌اند. پس از مطالعه پژوهش‌های پیشین مشاهده شد هریک از مطالعات از دیدگاه‌های گوناگون آموزش کارآفرینی را بررسی کرده‌اند، اما هیچ یک الگویی از راهبردها و چالش‌های آموزش کارآفرینی ارائه نداده‌اند. ارائه الگوی برای راهبردهای و چالش‌های آموزش کارآفرینی در راستای مقوله‌های چالش و راهبردهای شناسایی شده هدف و جنبه نوآوری تحقیق پیش روست.

## روش

این پژوهش از نظر هدف کاربردی و برحسب نحوه گردآوری داده‌های پژوهش از نوع اسنادی-فرا ترکیب است. فراترکیب، مشابه فراتحلیل برای یکپارچه‌سازی چندین مطالعه به منظور ایجاد یافته‌های جامع و تفسیری صورت می‌گیرد (Beak, 2002). در مقایسه با رویکرد فراتحلیل کمی که بر داده‌های کمی ادبیات موضوع و رویکردهای آماری تکیه دارد، فراترکیب بر مطالعات کیفی متمرکز بوده است، به عبارت دیگر، فراترکیب، ترکیب تفسیر، تفسیرهای داده‌های اصلی مطالعات منتخب است (Zimmer, 2006). از همین رو، به منظور جمع‌آوری داده‌های پژوهش ابتدا از اسناد و مدارک و سپس در گام دوم مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. در ادامه هر یک از شیوه‌های جمع‌آوری اطلاعات شرح داده شده است:

**الف) اسناد و مدارک:** به منظور جمع‌آوری اطلاعات در خصوص چالش‌ها و راهبردهای آموزش کارآفرینی و بررسی همه جانبه مطالعات و تحقیقات گذشته در این بخش از مرور

سیستماتیک اسناد و مدارک با روش هفت مرحله‌ای فراترکیب Sandelowski and Barroso (2006) استفاده شده است. در ادامه چگونگی انجام دادن جستجوی سیستماتیک و انتخاب مقاله‌های مناسب برای تحلیل شرح داده می‌شود. **گام اول:** تنظیم پرسش‌های پژوهش است که بر اساس اهداف اصلی شکل گرفته است. **گام دوم:** با بررسی و جستجوی پایگاه‌های داده به منظور جمع‌آوری اطلاعات آغاز شد. از همین رو، پایگاه‌های داده داخلی (پایگاه جهاد دانشگاهی (SID)، پایگاه اطلاع‌رسانی نور (Noormags)، پرتال جامع علوم انسانی (ensani.ir)، بانک اطلاعات نشریات کشور (Magiran.ir)) و خارجی (ساینز دایرکت (Science Direct)، تیلور و فرانسیس (Taylor & Francis Online)، پروکوئست (Proquest)، سیج (Sage)، گوگل اسکولار (Google Scholar))، مورد بررسی قرار گرفت. به منظور جستجو در هر یک از منابع اطلاعاتی از واژه‌های مرتبط با آموزش کارآفرینی استفاده شد. **گام سوم:** اطلاعات جمع‌آوری شده به منظور مرتبط بودن حوزه آموزش کارآفرینی در مدارس دوره اول متوسطه مورد بررسی قرار گرفت. در ابتدا بررسی عناوین، کلید واژه‌ها و چکیده انجام شد. در صورت ابهام در هر یک از موارد نامبرده، متن مقاله، کتاب یا پایان نامه مورد بررسی قرار گرفت. منابع اطلاعاتی که ارتباطی با موضوع پژوهش نداشتند، حذف شدند. منابع اطلاعاتی جمع‌آوری شده بر مبنای معیار مربوطه، در گام نخست ۱۵۰۰ تعداد و بعد از بررسی اولیه به ۵۰۰ نمونه کاهش پیدا کردند و در نهایت از این میان آنها، ۱۲۲ سند به عنوان منابع اطلاعاتی مورد استفاده در پژوهش قرار گرفتند. در ادامه تعداد هر یک در جدول شماره ۲ ذکر شده است.

جدول ۲. تعداد منابع اطلاعاتی مورد استفاده در پژوهش

Table 1. Number of information sources used in the research

خارجی External	داخلی Internal	منبع اطلاعاتی information sources
۷۵	۲۱	مقاله (Article)
۱۰	۵	پایان نامه (Thesis)
۷	۵	اسناد (Document)
۹۲	۳۰	تعداد منابع کل (Total)
	۱۲۲	جمع (Total)

**گام چهارم:** استخراج نتایج، اطلاعات مقاله‌ها بر اساس مرجع مربوط به هر مقاله شامل نام



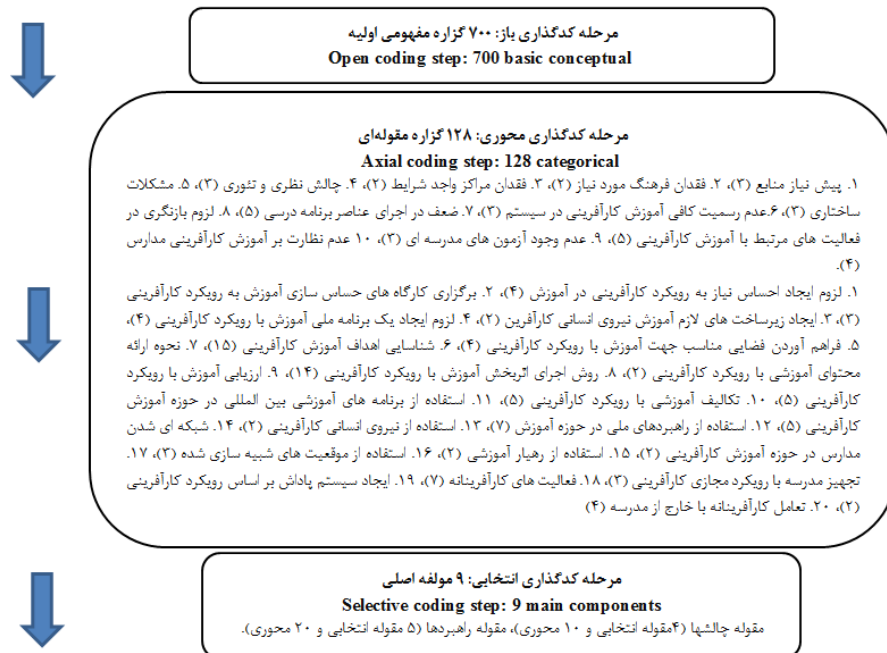
و نام خانوادگی نویسنده، به همراه سال انتشار مقاله و اجزای هماهنگی بیان شده در هر مقاله طبقه بندی شد. **گام پنجم:** تجزیه و تحلیل و تلفیق یافته‌های کیفی، در این تحقیق، بر اساس مطالعات پیشین برای تمام اطلاعات استخراج شده کدی در نظر گرفته شد و سپس با در نظر گرفتن مفهوم هر یک از این کدها، در یک مفهوم مشابه دسته‌بندی شد. در شکل ۱، کدهای نهایی استخراج شده مرتبط با هر مقوله و مفهوم نشان داده می‌شود.

**ب: مصاحبه نیمه ساختاریافته:** در این بخش به منظور مصاحبه با افراد متخصص و صاحب نظر در زمینه چالش‌ها و راهبردهای آموزش کارآفرینی در ایران در ابتدا چک لیستی با در نظر گرفتن ویژگی‌های مرتبط با آموزش کارآفرینی از جمله: شغل، سابقه فعالیت، فعالیت‌های آموزشی و اجرایی هر یک از افراد مصاحبه شونده در راستای اهداف مذکور در نظر گرفته شد، سپس افراد واجد شرایط مورد جستجو قرار گرفتند. به همین ترتیب با استفاده از روش شبکه‌ای از متخصصان (گلوله برفی) تا زمان به اشباع رسیدن اطلاعات مورد نظر با ۲۲ نفر از افراد متخصص و صاحب نظر مصاحبه انجام شد.

### یافته‌ها

مجموع اطلاعات به دست آمده از اسناد و مدارک و مصاحبه نیمه ساختاریافته ۷۰۰ مفهوم اولیه در کدگذاری باز و ۱۲۸ گزاره مقوله‌ای در مرحله کدگذاری محوری به دست آمد و در نهایت مرحله کدگذاری انتخابی، قضایایی که روابط تعمیم یافته میان مقولات را منعکس می‌دارند و وضوح کافی پیدا کردند که در نمودار شماره ۱ ملاحظه می‌کنیم.

**چالش‌های آموزش کارآفرینی:** چالش‌های آموزش کارآفرینی در ۴ مقوله اصلی و ۱۰ مقوله محوری قرار گرفته است که شامل موارد زیر است. **الف: عدم پیش‌نیازهای لازم آموزش کارآفرینی:** در این نوع چالش که به توضیح پیش‌نیازهای لازم جهت آموزش کارآفرینی پرداخته است دارای ۴ کد محوری می‌باشد. اول، پیش‌نیاز منابع به عواملی چون، منابع زمان، منابع مالی و منابع نیروی انسانی ناکافی اشاره می‌کند. دوم، فقدان فرهنگ مورد نیاز آموزش کارآفرینی در بین ذینفعان آموزش و پرورش و در بین عوامل اجرایی مدارس می‌باشد. سوم، فقدان مراکز واجد شرایط آموزش کارآفرینی که به وجود مراکز متعدد و عدم اعتماد نسبت به آنها جهت تهیه مطالب اشاره داشته دارد. چهارم، چالش نظری و تئوری که به فقدان



شکل ۱. جریان تقلیل داده‌ها و انتقال از اطلاعات در سه مرحله کدگذاری

Figure 1: Data reduction flow and data transfer in three coding steps

دانش و پژوهش کافی در زمینه کارآفرینی، نبود رویکرد جامع در آموزش کارآفرینی و عدم تعریف مناسب از آموزش کارآفرینی می‌باشد.

**ب: چالش ساختاری سیستم آموزشی:** در این نوع چالش که مرتبط با آموزش و شیوه آموزش است، دارای ۲ کد محوری، مشکلات ساختاری و عدم رسمیت کافی آموزش کارآفرینی بوده است. مشکلات ساختاری، با تجدید نظر در سیستم آموزش فعلی و تعبیه آموزش کارآفرینی در آن، بسته بودن آموزش و پرورش جهت اجرای طرح جدید و طرح‌های متعدد و زیاد در خصوص آموزش کارآفرینی روبرو است. مورد دیگری که در این بخش به آن اشاره شده است، عدم رسمیت کافی آموزش کارآفرینی است. کم اهمیت دانستن این درس نسبت به دروس غیرتجاری، نبود هیچگونه ابتکار در خصوص کارآفرینی در مقاطع بعدی و عدم رسمیت این دانش بوده است.

**ج: چالش اجرای آموزش کارآفرینی:** در این نوع چالش که مرتبط با نحوه اجرای

آموزش کارآفرینی است، دارای ۲ کد محوری، ضعف در اجرای عناصر برنامه درسی و لزوم بازنگری در فعالیت‌های مرتبط با آموزش کارآفرینی بوده است. ضعف در اجرای عناصر برنامه درسی با فقدان محتوای مناسب با آموزش کارآفرینی، ضعف در اجرای اهداف آموزش کارآفرینی، ضعف در اجرای راهبردهای تدریس متناسب با آموزش کارآفرینی، ضعف در اجرای ارزیابی متناسب با آموزش کارآفرینی، فقدان فضای متناسب با آموزش کارآفرینی و استفاده از معلمان ناکارآمد روبرو بوده است. مورد دیگر، لزوم بازنگری در فعالیت‌های مرتبط با آموزش کارآفرینی است که شامل مواردی چون، بازنگری در دروس مرتبط با کارآفرینی، بررسی بیشتر طرح ایران مهارت، توجه و لزوم به زیست بوم برنامه درسی و نداشتن خلاقیت معلمان در ساعات، دستورالعمل‌های موجود در برنامه درسی به اندازه کافی روشن نیست و کمبود منابع درسی ادغام شده با آموزش کارآفرینی می‌باشد.

**د: چالش خروجی و ارزیابی نهایی:** در این نوع چالش به بحث در خصوص ارزیابی مرحله‌ای و نهایی پرداخته شده است. بر این اساس دارای دو کد محوری، عدم وجود آزمون‌های مدرسه‌ای و عدم نظارت بر آموزش کارآفرینی در مدارس بوده است. عدم وجود آزمون‌های مدرسه‌ای: در این بخش دارای ۲ کدگذاری باز شامل مواردی چون، فراموش کردن ارزیابی‌های پیش آموزش و پس‌آموزش می‌باشد. عدم نظارت بر آموزش کارآفرینی: این بخش دارای ۴ کدگذاری باز شامل مواردی چون، فراموش کردن اهداف و تبدیل شدن به یک برنامه کاری، عدم یادگیری واقعی، مشخص نبودن کلاس‌ها و برنامه‌ها و عدم نظارت منجر به کند شدن آموزش می‌شود، می‌باشد.

**۲. راهبردهای آموزش کارآفرینی:** در این بخش عوامل راهبردی آموزش کارآفرینی در ۵ مقوله اصلی و ۲۰ مقوله محوری قرار گرفت.

**الف: بسترسازی آموزش با رویکرد کارآفرینی:** این مقوله دارای ۵ کد محوری می‌باشد که شامل مورد زیر است: لزوم ایجاد احساس نیاز به رویکرد کارآفرینی در آموزش که شامل موارد، ضرورت آموزش با رویکرد کارآفرینی در دوره‌های پیش از دبستان، ابتدایی و مقاطع دیگر، درک آموزش با رویکرد کارآفرینی به صورت سیستماتیک بوده است. مورد دوم، برگزاری کارگاه‌های حساس‌سازی آموزش به رویکرد کارآفرینی می‌باشد که شامل مواردی، چون کارگاه ویژه معلمان، دانش آموزان و والدین است. مورد سوم، ایجاد زیر ساخت‌های

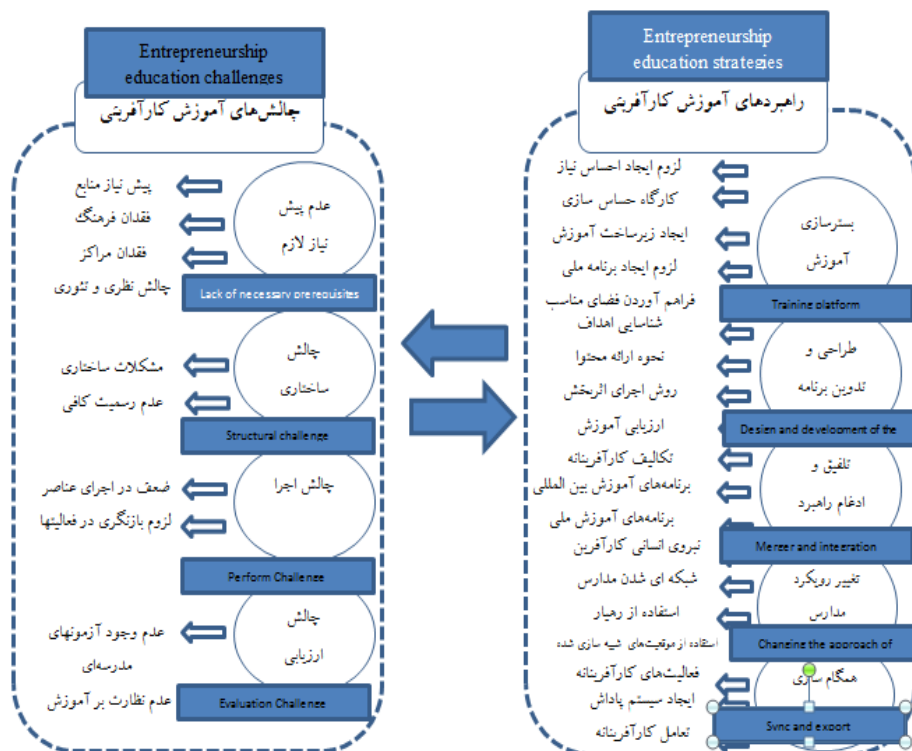
لازم آموزش نیروی انسانی کارآفرین که، تربیت مربی با رویکرد آموزش کارآفرینی و طراحی برنامه درسی آموزش عالی با رویکرد کارآفرینی ویژه دانشجو معلمان را دربر دارد. لزوم ایجاد یک برنامه ملی آموزش با رویکرد کارآفرینی مورد سوم می‌باشد که شامل، طراحی برنامه درسی مبتنی بر آموزش با رویکرد کارآفرینی، ادغام آموزش کارآفرینی در دروس اصلی، ایجاد شاخص‌های توسعه یافته در برنامه درسی و طراحی و ایجاد سامانه ملی آموزش مجازی با رویکرد کارآفرینی است. فراهم آوردن فضایی مناسب جهت آموزش با رویکرد کارآفرینی آخرین موردی است که به، فضای کلاسی، لزوم تجهیزات، تعداد دانش آموزان و ایجاد پژوهشسرای وابسته به مدارس پرداخته است.

**ب: طراحی و تدوین برنامه آموزشی با رویکرد کارآفرینی:** این مقوله دارای ۵ کد محوری است که در ادامه توضیح داده شده است: مورد اول، شناسایی اهداف آموزش با رویکرد کارآفرینی که شامل دانش اقتصاد و تجارت، یادگیری گروهی، هدایت شغلی و تحصیلی، مهارت بانکداری، قدرت تشخیص فرصت و نوآوری‌ها، توانایی ریسک‌پذیری، افزایش خلاقیت، سواد مالی، مهارت‌های نرم، طراحی تفکر، افزایش مهارت پنجگانه نگرش کارآفرینی، تحمل ابهام، مهارت‌های قرن ۲۱، مهارت‌های پرسشگری، آزمایشگری و مشاهده‌گری و مهارت‌های کارآفرینی است. مورد دوم، نحوه ارائه محتوای آموزشی با رویکرد کارآفرینی که شامل موارد، ارائه محتوای آموزشی به صورت تلفیقی و ارائه محتوای آموزشی به صورت تلفیقی و درس جداگانه است. مورد سوم، روش اجرای اثربخش آموزش با رویکرد کارآفرینی می‌باشد که شامل موارد، استفاده از رویکردهای جدید تدریس، استفاده از روش‌های غیر مستقیم، درگیر کردن دانش‌آموزان در آموزش، تقویت مهارت‌های کارآفرینی با استفاده از بازی، استفاده از انواع شیوه‌های بحث، استفاده از رویکرد مبتنی بر حل مسأله، استفاده از بارش فکری، نوشتن خلاق، گرافیک، داستان‌پردازی، یادگیری خودتنظیم شده، نقش آفرینی و بازدید علمی است. مورد چهارم، ارزیابی آموزش با رویکرد کارآفرینی که شامل موارد، ارزیابی اهداف تعیین شده در عمل، ارزیابی در زندگی واقعی، ارزیابی همه جانبه، ارزیابی مداوم و ارزیابی پروژه است و در نهایت، تکالیف آموزشی با رویکرد کارآفرینی که به استفاده از منابع اطلاعاتی، استفاده از داده‌های آماری، تکالیف آموزشی، تشکیل تیم و تحلیل فیلم اشاره کرده است.

ج: تلفیق و ادغام راهبردهای ملی و بین‌المللی آموزش با رویکرد کارآفرینی: این طبقه دارای ۲ کد محوری می‌باشد. مورد اول، استفاده از برنامه‌های آموزش بین‌المللی در حوزه آموزش کارآفرینی و مورد دوم، برنامه‌های آموزش ملی در حوزه آموزش کارآفرینی که شامل موارد، آموزش یک راه معاش بر مبنای سند تحول، استفاده از بوم زیست آموزش و پرورش، استفاده از طرح‌های آموزش و پرورش (کتاب کار و فناوری، تفکر و پژوهش و طرح ایران مهارت)، استفاده از الگوی چندمحوری شفیع آبادی، استفاده از طرح رهیار، استفاده از طرح کاشف، استفاده از طرح کارآفرینان جوان است.

د: تغییر رویکرد مدارس عادی به مدارس با رویکرد آموزش کارآفرینی: این مقوله دارای ۶ کد محوری می‌باشد. مورد اول، استفاده از نیروی انسانی کارآفرین که شامل، به کارگیری مدیر خلاق و کارآفرین و به کارگیری کادر اجرایی و مربی با روحیه کارآفرینی است. مورد دوم، شبکه‌ای شدن مدارس در حوزه آموزش با رویکرد کارآفرینی که شامل، ایجاد شبکه ارتباطی با فعالان خارج از مدرسه، ایجاد یک تیم ایده یاب و کارآفرین است. مورد سوم، استفاده از رهیار و پشتیبان آموزشی در امور کارآفرینی که شامل، استفاده از معلمان راهنما به جای استخدام معلم تازه وارد، پشتیبان دانش آموز در جریان آموزش است. مورد چهارم، استفاده از موقعیت‌های شبیه‌سازی شده شامل، استفاده از موقعیت‌های شبیه‌سازی شده است. مورد پنجم، فعالیت‌های کارآفرینانه که شامل، ایجاد غرفه‌های خرید و فروش، دعوت از کارآفرینان به کلاس درس، ایجاد کلوپ‌های کارآفرینی و محیط‌های تعاملی، بازی‌های یادگیری، فراهم آوردن محیطی جهت تبلیغات از محصول و فعالیت‌های پرورشی است.

ه: همگام سازی و برون سازی فعالیت‌های کارآفرینانه با دنیای بیرون: این مقوله دارای ۲ کد محوری می‌باشد. مورد اول، ایجاد سیستم پاداش بر اساس رویکرد کارآفرینی که شامل، در نظر گرفتن پاداش برای دانش‌آموزان و برگزاری امتحانات دوره کارآموزی است و مورد دوم، تعامل کارآفرینانه با خارج از مدرسه که شامل، استفاده از سازمان‌های حمایتی، جلسات تبادل نظر با شرکت‌ها و سازمان‌های خارج از مدرسه، پروژه‌های تجاری و شرکت در جشنواره‌های مختلف است.



شکل ۲: الگوی چالش‌ها و راهبردهای آموزش کارآفرینی در مدارس متوسطه اول

Figure 2: Pattern of challenges and strategies of entrepreneurship education in Lower secondary schools

## بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به بخش یافته‌های پژوهش چالش‌های آموزش کارآفرینی دارای ۴ کد اصلی، ۱۰ مقوله محوری و ۳۳ کد باز و راهبردهای آموزش کارآفرینی، دارای ۵ کد اصلی، ۲۰ مقوله محوری و ۹۲ کدگذاری باز بوده است. در ادامه هریک از چالش‌ها و راهبردهای آموزش کارآفرینی بیان شده است. آموزش کارآفرینی به عنوان موضوعی بدیع و جدید در بین آموزش‌های موجود در نظام آموزشی نیازمند ایجاد یک سری از ساختارهای اولیه می‌باشد تا بتوان با استفاده از آنها عملکرد آموزش اثربخش شود و کارایی بیشتری داشته باشد. اما مسأله‌ای که کشورهای مختلف و از جمله ایران با آن روبرو شده‌اند عدم رعایت پیش نیازهای اساسی است. یکی دیگر از مواردی که به عنوان پیش نیاز اصلی در بخش آموزش کارآفرینی به

آن نیاز است، وجود فرهنگ کارآفرینی است. کارآفرینی دارای طیف وسیعی است که ذینفعان آموزش و پرورش و عوامل اجرایی مدرسه را دربر میگیرد. زمانی که جامعه‌ای خواستار اضافه نمودن آموزش کارآفرینی در بین آموزش‌های اساسی فرزندان خود باشند، پیش از آن نیاز به داشتن فرهنگ این نوع آموزش دارند و از همین رو باعث شده است تا ویژگی‌ها و روحیات کارآفرینی دانش‌آموزان ضعیف باشد و این امر با پژوهش‌های (Abdelahi, Aghamohamadi, Abaspour & Delavar, 2016) همراستاست. از سویی دیگر مصاحبه شونده‌گان ۹، ۱۰ و ۱۱ به این مسأله اشاره کرده‌اند که: "ذینفعان آموزش و پرورش باید از شیوه‌های مستقر در مدارس حمایت کنند تا فرهنگ لازم برای آن ایجاد شود و بتوان به آن به عنوان نمونه‌ای از یک رویکرد جدید توجه شود"، آنجاست که میتوان فرهنگ لازم برای آن توسعه یابد. اما چالش دیگر، چالش نظری و تئوری آموزش کارآفرینی است. وجود تعاریف متعدد در زمینه آموزش کارآفرینی منجر شده است تا اختلاف نظرهای بسیاری در این زمینه حاصل شود. از همین روست که فقدان دانش و پژوهش کافی در زمینه کارآفرینی، نبود رویکرد جامع در آموزش کارآفرینی و عدم تعریف مناسب از آموزش کارآفرینی به عنوان مقوله‌های چالش نظری و تئوری شناخته شده است. چالش ساختاری به سیستم آموزش و پرورش اشاره دارد. در این چالش این نکته مورد اهمیت قرار دارد که به منظور اجرای آموزش کارآفرینی نیاز است که آموزش کارآفرینی در ساختار و سیستم آموزش و پرورش مورد اهمیت قرار گیرد. با توجه به این مسأله برخی از مصاحبه شونده‌گان (۶، ۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲) به این موضوع اشاره داشته‌اند که "معمولاً در ایران مسأله‌ای را شروع می‌کنیم اما خروجی نداریم" و یا در جایی دیگر این چنین بیان شده است که "که با تغییر دولت، سیاست هم عوض می‌شود" همین نکته حاکی از وجود چالش‌هایی در ساختار سیستم آموزش و پرورش می‌باشد. از دیگر چالش‌های مهم، ضعف در اجرای عناصر برنامه درسی است. در این چالش فقدان محتوای مورد نیاز برای آموزش کارآفرینی، ضعف در اجرای اهداف آموزش کارآفرینی، ضعف در اجرای راهبردهای تدریس، فقدان فضای مناسب جهت آموزش کارآفرینی و وجود معلمان ناکارآمد به چشم می‌خورد. در همین راستا (Jafarimoghadam and Fakharzade (2011) و Vahedi et al. (2016) در پژوهش خود به این موضوع اشاره کرده‌اند و کتب درسی تألیف شده را ضعیف قلمداد نموده‌اند.

عوامل راهبردی در آموزش کارآفرینی به مجموعه راه‌حل‌ها و پیشنهاداتی اشاره می‌کند که در جریان آموزش کارآفرینی بسیار با اهمیت هستند. بسترسازی آموزش یکی از راهکارهای مهم برای شروع یک فعالیت خواهد بود. آموزش کارآفرینی زمانی می‌تواند در دیگران تأثیرگذار باشد که افراد احساس نیاز آن را در خود ببینند و آن را از نزدیک لمس کنند. در همین راستا پژوهش‌های (Udo & Amadi, 2013; Hassi, 2015; Guven, 2009; Sarabeh et al., 2010) به این مسأله اشاره داشته‌اند. از طرفی باید این تفکر در بین ذینفعان آموزش و پرورش ادامه پیدا کند و رویکردشان به آموزش کارآفرینی به صورت سیستمی دنبال شود، کارگاه‌ها و جلسات آموزشی گذاشته شود و یک برنامه ملی در جهت آموزش کارآفرینی تدوین شود. برنامه درسی ملی، به عنوان یک برنامه جامع می‌تواند اهداف و محتوای اصلی را مشخص کند. تلفیق و غیر تلفیقی بودن آن را آشکار سازد پژوهشگرانی چون (Hashemi, 2016; Sabze, 2015; Parakapas & Ziebeniene, 2015) در پژوهش خود به این موضوع و لزوم ایجاد الگو اشاره نموده‌اند. آموزش کارآفرینی نیازمند فضا و شرایط محیطی خاص می‌باشد که دانش‌آموزان بتوانند در آن در کنار یکدیگر بنشینند، گفت و گو کنند و ایده‌های خود را بازگو نمایند. دومین طبقه از راهبردهای آموزش کارآفرینی، طراحی و تدوین برنامه آموزشی با رویکرد کارآفرینی است. در این بخش شناسایی اهداف آموزش با رویکرد کارآفرینانه، ایجاد محتوای آموزشی متناسب با اهداف تعیین شده، نحوه ارائه آن، ارزیابی و تکالیفی که برای آموزش کارآفرینی در نظر گرفته می‌شود از اهمیت زیادی برخوردار است در همین راستا (Arasti, Ghodosi & Bagheri, 2016; Ahmadi, Kazemi & MohamadiElyasi, 2016; Azizi & Mokhtari, 2016; Fox et al, 2018) به راهبردهای نوین تدریس و اثربخش آن در آموزش کارآفرینی اشاره داشته‌اند. از سوی دیگر پژوهشگرانی چون (Mortezanejad, Ataran, Hosenikhah and Abasi (2016); Aghamohamadi (2017) به شناسایی مؤلفه‌های اثرگذار پرداخته‌اند. استفاده از پژوهش‌های مختلفی که در سرتاسر دنیا در این زمینه انجام شده است می‌تواند زمینه ساز محتوای مفید باشد. استفاده از بسته‌های آموزشی متنوع در دنیا و ادغام آنها با چارچوب و معیارهای تعیین شده در ایران، منجر می‌شود تا اشتباه دیگران را انجام ندهیم و راه نوینی را در پیش بگیریم، از همین رو، (Azizi, Safarinia, Alipour and Zafarian, 2019; Heshmatifar et al. (2020)



به تأثیر بسته‌های آموزشی و اثرهای آن بر خلاقیت، روحیه و نگرش کارآفرینی اشاره کرده‌اند. علاوه بر آن نیاز است تا شبکه‌ای از مدارس کارآفرین ایجاد شود تا از این طریق با یکدیگر در ارتباط باشند و بتوانند ایده‌های خلاقانه خود را با یکدیگر به اشتراک بگذارند. همچنین مدارس می‌توانند از موقعیت‌های شبیه‌سازی کارآفرینی استفاده کنند تا با استفاده از آنها دانش‌آموزان خود را در محیط‌های واقعی تصور کنند و بتوانند معنای برخی از موارد را در عمل بیاموزند. در همین راستا (Toit and Gaotlhobogwe, 2016) هم به نقش فناوری در آموزش کارآفرینی اشاره کرده است. کارآفرینی در مدارس نباید به محتوای آموزشی ختم شود، لازم است تا با استفاده از تکالیف و فعالیت‌های کارآفرینانه میزان یادگیری دانش‌آموزان سنجیده شود. مدارس باید بتوانند جهت افزایش انگیزه و فعالیت دانش‌آموزان خود، ارتباطاتی با شرکت‌ها، بنگاه‌های تجاری نزدیک به مدرسه برقرار کنند (Hassi, 2016). در نهایت ایجاد الگویی جامع از چالش و راهبردهای آموزش کارآفرینی منجر می‌شود تا بتوان با استفاده از آن دید واقع بینانه‌تری به مسأله آموزش کارآفرینی به دانش‌آموزان دوره اول داشته باشیم. ایجاد مدل و الگویی که متناسب با شرایط فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی یک کشور باشد، می‌تواند با در نظر گرفتن ابعاد وسیع آن شرایط رو به رشدی برای آموزش‌های نوظهور فراهم نماید. آموزش کارآفرینی و ورود آن به مدارس به عنوان بعدی از فرآیند آموزش رسمی می‌تواند رسمیت و لزوم تغییر نگرش و بینش را در بین ذینفعان ایجاد نماید. اما به منظور چنین اتفاقی نیاز است تا پیش‌بایست‌هایی برای آن فراهم شود. همانطور که در بخش قبلی به آن اشاره شد، زیرساخت فرهنگی در ایران بر مبنای آموزش گذشته پایه‌ریزی شده است و به منظور تغییر و استفاده بهینه از شرایط نیازمند فرهنگ‌سازی بلندمدت دارد. از این رو با تغییر برخی سیاست‌گذاری‌ها و ایجاد یک سیستم آموزش و پرورش پویا می‌توان به این مهم دست یافت. آموزش کارآفرینی نیاز دارد تا از کوچک‌ترین بخش و یا نهادی‌ترین عامل در یک جامعه که خانواده محسوب می‌شود آغاز گردد و در مدارس و سیستم آموزش و پرورش همچون جریان مدام و مستمر ادامه پیدا کند. تغییر مدارس به مدارس کارآفرین و استفاده از نیروهای کارآمد و کارآفرین می‌تواند به این امر شدت بخشد. با این وجود، این پژوهش با محدودیت‌هایی هم روبرو بوده است که شامل موارد زیر می‌باشد:

گرچه آموزش کارآفرینی چند سالی است که در ایران رواج پیدا کرده است، اما مجموعه فعالیت‌های انجام شده در این زمینه به صورت پراکنده و جدا از هم بوده است. از این رو، هر یک از فعالیت‌هایی که در قالب آموزش از آن‌ها نام برده شده است صرفاً گوشه‌ای از کارآفرینی را در بر گرفته‌اند و نتوانسته‌اند محتوای منظمی تألیف نمایند. همین امر باعث شده است تا استنادهای انجام شده جسته و گریخته باشد و کمبود افرادی که در زمینه آموزش کارآفرینی به طور تخصصی فعالیت نموده‌اند. پژوهش‌های صورت گرفته در ایران در حوزه آموزش کارآفرینی به صورت توصیفی و یا در قالب پژوهش‌های ترکیبی و تطبیقی انجام شده است. پژوهشی در زمینه اجرا که بتواند تجربه‌ای را به مخاطب انتقال دهد کمتر یافت شد و یا در دسترس نویسندگان قرار نگرفت. در بین پژوهش‌های انجام شده در ایران، همسویی و همزمانی کمتر یافت می‌شود. این امر بدان معناست که بعضاً برخی از پژوهشگران احساس کرده‌اند بهتر است این نوع آموزش در ابتدایی شروع شود، سپس رویکرد دیگر پژوهشگران به آن سمت جهت پیدا کرده است در جایی دیگر این امر در دوره اول متوسطه و گاه‌ها در دوره متوسطه بوده است. اما در نهایت نتیجه‌ای از این تغییر مقاطع در پژوهش‌ها دیده نمی‌شود. اشاره‌ای گذرا بدون درک شرایط و مفاهیمی که بتوان از آن‌ها استفاده نمود.

---

**سهم مشارکت نویسندگان:** در پژوهش حاضر دکتر محمدجواد لیاقت دار، به عنوان استاد راهنما، نظارت و راهبردی روند کلی پژوهش و تدوین و نهایی‌سازی اصلاحات مقاله را بر عهده داشته‌اند. دکتر لیلا حشمتی فر در تدوین طرح تحقیق، فرآیند گردآوری، تحلیل و تفسیر یافته‌ها و نگارش متن مقاله را برعهده داشته و در مجموع نتیجه‌گیری از یافته‌ها و بسط و تفسیر به صورت مشترک و با بحث و تبادل نظر کلیه همکاران و با همراهی دکتر احمد عابدی، به عنوان استاد مشاور پایان‌نامه، انجام شد.

**تضاد منافع:** نویسندگان اذعان دارند که در این مقاله هیچگونه تعارض منافی وجود ندارد.

**منابع مالی:** پژوهش حاضر از هیچ موسسه و نهادی حمایت مالی دریافت نکرده و کلیه هزینه‌ها در طول فرآیند اجرای پژوهش بر عهده پژوهشگران بوده است.

**تشکر و قدردانی:** پژوهش حاضر بدون همکاری مشارکت کنندگان امکان‌پذیر نبود؛ بدینوسیله از کلیه مشارکت کنندگان تقدیر و تشکر به عمل می‌آید.

---

## References

- Arasti, Z., Qudusi, S., & Bagheri, A. (2016). The effect of entrepreneurship education through storytelling method on the entrepreneurial attitude of elementary school students. *Entrepreneurship Development*, 9(4), 593-612. [Persian]
- Abdullahi, H., Agha Mohammadi, J., Abbaspour, A., & Delavar, A. (2017). Analysis of entrepreneurial personality traits among ninth grade students in the first year of secondary education in Kurdistan province. *Innovation and Creativity in the Humanities*. 7(1), 49-70. [Persian]
- Ahmadi, A., Kazemi, R., & Mohammadi Elyasi, G. (2017). Identify methods of entrepreneurship education in the field of emotional learning with the approach of education through healthy recreation. *Entrepreneurship Development*, 10(2), 201-220. [Persian]
- Azizi, Z., Saffarinia, M., Alipour, A., & Zafarian, A. (2019). The effect of entrepreneurship education package on creativity and self-confidence of preschool children. *Entrepreneurship Development*, 12(2), 261-280. [Persian]
- Azizi, M., & Mokhtari, N. (2017). Entrepreneurship training to know, do and be in elementary school with an integrated approach. *Entrepreneurship Development*, 10(4), 635- 654. [Persian]
- Arefi, M., Fathi Vajargah, C., & Nasaj, S. (2010). Evaluating the effectiveness of the entrepreneurship curriculum in the vocational branch of secondary education. *Journal of Job and Organizational Counseling*, 2(4), 47-78. [Persian]
- Beck, C. (2002). "Postpartum depression: A metasynthesis." *Qualitative Health Research*, 12(4), 453-472.
- Bahramzadeh, M., Bavarsad, B., & Jafarpour, M. (2019). Investigating the Relationship between School Atmosphere and Entrepreneurship Tendency in Third Grade High School and Pre-University Male Students. *Educational Sciences*, Shahid Chamran University of Ahvaz, 6(17), 180-151. [Persian]
- Cheung, C. K. (2008). Practicing entrepreneurship education for secondary pupils through the operation of a new year stall in Hong Kong. *The Asia-Pacific Education Researcher*, 17(1), 15-32.
- Dollisso, A. (2010). Integrating Agricultural Entrepreneurship into High School Agriculture Curriculum. *Journal of Agricultural Education*, 51(3), 125 – 133.
- Deveci, I., & Cepni, S. (2017). The Effect of Entrepreneurship Education Modules Integrated with Science Education on The Entrepreneurial Characteristics of Pre-Service Science Teachers. *Socialinis Darbas*, 15(2), 56–85.
- Fox, J., Pitaway, L., & Uzuegbunam, I. (2018). Simulations in Entrepreneurship Education: Serious Games and Learning Through Play. *Entrepreneurship Education and Pedagogy*, 1(1), 61–89.

- Ge, L., & Peng, X. M. (2012). Research fronts of international entrepreneurship education in the visual threshold of knowmetrics. *Journal of Knowledge-Based Innovation in China*, 4(1), 55-65.
- Guven, S. (2009). New primary education course programmes and entrepreneurship. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 1, 265-270
- Hassi, A. (2016). Effectiveness of early entrepreneurship education at the primary school level: Evidence from a field research in Morocco. *Citizenship, Social and Economics Education*, 15(2), 83-103.
- Heinzel, J., Geibel, R., & Askari, H. (2014). How do certain factors affect the fear of failure in entrepreneurship. In *International Conference on Business Strategy & Organizational Behaviour (ed.) Conference Proceedings*, 21-26.
- Hashemi, S. (2016). Designing a native model of an entrepreneurial school. Master Thesis: Isfahan University of Arts. [Persian]
- Heshmatifar, L., Liaqatdar, M.J. & Abedi, A. (2020). The effect of entrepreneurship education package based on the University of Saskatchewan curriculum on students' entrepreneurial spirit: A simultaneous nested combination design. *Educational innovations*. 18 (3), 83-104. [Persian]
- Johansen, V., & Schanke, T. (2014). Entrepreneurship Projects and Pupils' Academic Performance: A study of Norwegian secondary schools. *European Educational Research Journal*, 13(2), 155-166.
- Jafari Moghaddam, S., & Fakharzadeh, A. (2011). Development of Entrepreneurial Attitude in Textbooks (Case Study: Persian Textbooks for Primary School). *Work and Society*, 45, 32-45. [Persian]
- Jamali Zavareh, B., Nili, M., & Shadfar, H. (2006). Explain the elements of entrepreneurship curriculum in technical and vocational education. *Educational Skills*, 7-21. [Persian]
- Kashef (2019). National plan for discovering entrepreneurial talents, <http://www.kaashef.ir/fa>.
- Moberg, K. (2014). Two approaches to entrepreneurship education: The different effects of education for and through entrepreneurship at the lower secondary level. *The International Journal of Management Education*, 12(3), 512-528.
- Mirzaeian Kalvari, Y., & Sharifi, M. (2016). Study and comparison of entrepreneurship components among final year students of secondary schools and vocational schools (second year) in Delfan city. *Management and Planning in Educational Systems*, 9(17), 158-131. [Persian]
- Mohammad Aminzadeh, L., Seifi, M., & Faqihi, A. (2014). Evaluation of high school curriculum (branch of work knowledge) with regard to the subject of entrepreneurship from the perspective of experts. *Two Quarterly Journals of Theory and Practice in the Curriculum*, 3(6), 143-164. [Persian]

- Morteza Nejad, N., Attaran, bM., Hosseinikhah, A., & Abbasi, E. (2017). Explain the elements of entrepreneurship curriculum in general education course (synthesis research). *Theory and Practice in the Curriculum*, 5(9), 105-142. [Persian]
- Mashayekh, P. (2007). Investigating the effect of entrepreneurship education on the entrepreneurial spirit of high school students in the city. *New Thoughts in Educational Sciences*, 2(4), 101-113. [Persian]
- Paiva, T., & Tadeu, P. (2015). PRODUZ@ IDEIA—An approach project to develop entrepreneurship in primary schools. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 1908-1915.
- Parakapas, R., & Ziebeniene. (2015). Position of Entrepreneurship Education In Lithuanian General Education Curriculum & in Educational Process In General Education School. *Proceedings of the International Scientific Conference*. 2(4), 2017. 163-172.
- Sarebah, W., Rohayu, R., Ahmad, E., Halizah, A., Maziana, M., & Azmanirah, A. (2010). The entrepreneurial skills application among students in polytechnics. *Persidangan Kebangsaan Pendidikan Kejuruteraan dan Keusahawanan 2010*. (National Conference on Engineering Education and Entrepreneurship 2010).
- Sandelowski, M., & Julie, B. (2006). *Handbook for synthesizing qualitative research*. Springer Publishing Company.
- Soltanian Shirazi, S., & Fekri, K. (2017). The effectiveness of multi-axis model training on the entrepreneurial behavior of third year female high school students. *Knowledge and Research in Applied Psychology*, 18 (2), 111-120. [Persian]
- Sabze, B. (2017). Designing an entrepreneurship curriculum model for preschool children and evaluating it from the perspective of curriculum experts, entrepreneurs and educators. *Quarterly Journal of Preschool and Elementary Studies*, 1(1), 113-140. [Persian]
- Samadi, P., & Isfahani, H. (2007). Investigating the relationship between school organization atmosphere and entrepreneurial spirit in students. *Educational Innovations*, 5(16), 164-186. [Persian]
- Sanchez, J. (2015). The Impact of an Entrepreneurship Education Program on Entrepreneurial Competencies and Intention. *Journal of Small Business Management*. 51(3), 447-465.
- Rabiee, A., & Khademi, A. (2013). Obstacles and strategies for entrepreneurship development in the country's technical and vocational education organization. *Skills Training*, 25-51. [Persian]
- Radulescu, M., Fedajev, A., Sinisi, C., Popescu, C., & Iacob, S. (2018). Europe 2020 Implementation as Driver of Economic Performance and Competitiveness. Panel Analysis of CEE Countries. *Sustainability*, 10(566), 2-20.
- Rachwal, T., Kurek, S., & Bogus, M. (2016). Entrepreneurship education at secondary level in transition economies: A case of Poland.

*Entrepreneurial Business and Economics Review*, 4(1), 61.

- Toit, A., & Gaotlhobogwe, M. (2018). A neglected opportunity: entrepreneurship education in the lower high school curricula for technology in South Africa and Botswana. *African Journal of Research in Mathematics, Science and Technology Education*, 22(1), 37-47.
- Tang, J., Kacmar, K., & Busenitz, L. (2012). Entrepreneurial alertness in the pursuit of new opportunities. *J. Bus. Ventur.* 27(1), 77-94.
- Testa, S., & Frasccheri, S. (2015). Learning by failing: What we can learn from un-successful entrepreneurship education. *The International Journal of Management Education*, 13(1), 11-22.
- Union, E. (2016). Entrepreneurship Education at School in Europe. Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2012.
- Udo, Ch., & Amadi, U. (2013). Integrating Basic Entrepreneurship Studies into Primary Education Curriculum: Platform for Sustainable National Development. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 2(5), 69-74.
- Vahedi, M., Saif Naraghi, M., & Naderi, E. (2016). Investigating entrepreneurship education in work technology books in Iran in the sixth, seventh and eighth grades based on the entrepreneurship education model "Your future in the banner of entrepreneurship". *New Educational Thoughts*, 12(3), 127-141. [Persian]
- World Bank. (2013). Framing the global landscape of entrepreneurship education and training programs. Working paper (Report No. 78983).
- YouthStart (2020). <http://www.youthstart.eu/en/>.
- Ahmad Zamberi, S. (2013). The need for inclusion of entrepreneurship education in Malaysia lower and higher learning institutions. *Education+ Training*, 55(2), 191-203.
- Zimmer, L. (2006). "Qualitative meta-synthesis: A question of dialoguing with texts." *Journal of Advanced Nursing*, 53(3), 311-318.

